

Středoevropské martyrium

Aleksander Kaczorowski

Půl století po „československých událostech“ z roku 1968 jsou vzpomínky na ně již smazány a v Polsku v podstatě tyto události nejsou nijak připomínány. Nikdo s výjimkou hrstky specialistů nezná jejich počátek, ani důsledky; dokonce i studenti bohemistiky čerpají jediné z dramatických filmových momentek: tanky na pražských ulicích, postava planoucího studenta. Ústřední příhodou invaze je hrdinský protest jedince; tato z etického pohledu čistá situace jim připomíná známou scénu z náměstí Tiananmen. Tam se také bezbranný student postavil sám proti tankům.

Tváří v tvář tak evidentní převaze, jakou je morální oběť, se stane zásadní záležitostí spoluúčast Polské Lidové Armády na invazi do Československa. Mají nám to Češi za zlé? Nesčetněkrát jsem již slyšel tuto otázku, kterou pokládali mí krajané. Byl jsem také několikrát svědkem toho, jak Češi odpovídali, že naši vojáci pouze vykonávali rozkazy. Falešný pocit viny, zdánlivé rozhrěšení – následující generace budou hrát tu samou frašku.

Velkým neznámým té historie je Pražské Jaro. Na místě dávného mýtu, „ve shodě se kterým Češi, jen kdyby je někdo nechal na pokoji, stvořili by skutečnou alternativu

obojího, jak Reálného socialismu, tak i Reálného kapitalismu“¹ již čtvrt století platí názor, jakoby konec konců v roce 1968 nešlo o nic jiného, než o „návrat k normálnímu stavu“ (tzn. do zidealizované skutečnosti západního světa, nebo předválečného Československa). Dnes dokonce Slavoj Žižek přiznává, že „kdyby nedošlo k invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu roku 1968, české vedení strany by muselo přitáhnout šrouby a tehdy by Československo zůstalo typickou lidovou demokracií; v jiném případě by přerostlo do „normálního“ západního kapitalistického společenství (ačkoli možná ve stylu skandinávské sociální demokracie)². Avšak záleží na tom význam „československých událostí“ z roku 1968?

Dejme slovo Juliuszowi Mieroszewskiemu (1906-1976), stěžejnímu publicistovi nejdůležitějšího polského periodika v emigraci, pařížské „Kultury“. V podstatě den po invazi armád států Varšavské smlouvy do Československa vyvodil z této události následující závěry:

„Československá zkušenost prokázala přes veškerou pochybnost, že komunismus je schopný vývoje a že v humanistické formě může existovat a rozvíjet se bez cenzury i bez systému represí. (...) Československý

¹ S. Žižek, *Attempts to Escape the Logic of Capitalism*, "London Review of Books" 1999, nr 21.

² S. Žižek, *Attempts to Escape the Logic of Capitalism*, "London Review of Books" 1999, nr 21. "Soviet intervention in 1968 had preserved the Western myth of the Prague Spring: the utopian notion that, were the Czechs to be left alone, they would give birth to an authentic alternative to both Real Socialism and Real

Capitalism. In fact, had the Warsaw Pact forces not intervened in August 1968, either the Czech Communist leadership would have had to impose restraint, and Czechoslovakia would have remained a fully Communist country, or it would have turned into a 'normal' Western capitalist society (though perhaps one with a Scandinavian social-democratic flavour)".

socialismus v srpnu nebyl ještě plně demokratický, ale byl již evropský. Garantoval totiž svobodu slova a těžil z podpory celé společnosti. Rusové měli na výběr, buď uznat v rámci svého bloku model evropského socialismu, nebo zahájit ozbrojenou intervenci. Rusové se děsili Evropy v Praze".

Mieroszewski odmítl pohled „realistů“, že „úžasná postava československého národa vůči nájedníkům“ přišla na zmar. Jeho mínění je:

„Vítězství se neměří pouze vlastním úspěchem, ale i součtem ztrát na straně protivníka. Stalinistickému vedení v Moskvě do té doby nikdo nezasadil takovou ránu jako malé Československo. Ani pověstný projev Chruščova na XX. sjezdu, ani maďarské povstání netáhli za sebou takové důsledky jako československé reformy.

Budapešť byla jen jednou obrovskou tragédií. Zatímco československé reformy byly velkou událostí politickou, společenskou i evropskou. Velikost této události spočívá v tom, že zničila status quo ve východní Evropě. Rusové mohou strážet do původců reforem – mohou okupovat Československo déle než rok, dva – ale nikdy se jim nepovede znovu vytvořit ve východní Evropě tu samou situaci, jaká panovala před srpnem 1968. Československo prezidenta Novotného už nikdy nebude existovat. V Československu může být stalinovská okupace – ale ne stalinismus."

Publicista zvýraznil výjimečně negativní roli, kterou odehráli v roce 1968 polští komunisté s Władysławem Gomułkou v čele:

„Existují případy, kdy stát střední velikosti může mít rozhodující vliv na průběh historických událostí. Kdyby Polsko mělo vůdce, za kterým by stál celý národ, jak za Dubčekem – Rusové by se nerozhodli pro intervenci. Je možné okupovat malé Československo – ale těžko si představit souběžnou okupaci Polska i Československa. Kdyby hnutí reforem zasáhlo Polsko stejně jako Československo – stalinismus ve východní Evropě by měl

své dny doslova spočítané. Polsko je hned po Rusku největším státem ve východní Evropě a proto by se mělo uznat, že ne Ulbricht, ale Gomułka umožnil potlačení Československa".

Následně Mieroszewski přešel k mezinárodním otázkám. Vyjádřil přesvědčení, že „mezi mladou a střední generací Rusů by se našlo mnoho Dubčeků, kteří jen čekají na příležitost. Naším úkolem je potom pomáhat takovýmto lidem všemi dostupnými prostředky. Rusko je a bude naším sousedem a proto všechno, co je ruské nám nemůže být cizí".

Text zakončuje následujícím závěrem:

„Kdyby západoevropské státy uznaly hranici na Odře a Nise stejně jako ve společné deklaraci uznaly, že sjednocením (Německa) rozumí pouze spojení obou německých republik v jejich stávajících hranicích – to by mělo velký vliv na stanovisko východoevropských společností."

Mieroszewski publikoval výše uvedené teze v obsáhlém úvodním článku speciálního čísla „Kultury“, věnovaného „československým událostem"³ toto číslo se potom v lednu roku 1969 objevilo také v české a slovenské verzi⁴ a bylo distribuováno stejně mezi emigranty, tak i nelegálně v Československu.

O šest let později Mieroszewski spolu s šéfredaktorem „Kultury“ Jerzym Giedroyciem zformulovali koncepci, která se po roce 1989 stala základem pro polskou východní politiku. Tato koncepce spočívá v bezpodmínečné podpoře práva východních sousedů Polska na sebeurčení, při tom také předpokládá usmiřování států střední Evropy, tzn. Německa a jeho východních sousedů. V podstatě jedno je podmínkou druhého. Rok 1968 v Československu byl katalyzátorem těchto procesů a v tom spočívá jeho význam – ne pouze pro Poláky, ale pro všechny evropské národy.

Pražské Jaro přineslo konečnou kompromitaci sovětského socialismu, stejně na západě, jako i ve východní Evropě a SSSR. Rozbilo jaltské uspořádání Evropy a

3

<http://www.kulturaparyska.com/pl/historia/publikacje/1968>

4

<http://www.kulturaparyska.com/pl/historia/publikacje/1969>

odstartovalo proces, který přivedl Evropu k mírovému sjednocení. Proto je klíčovou událostí v poválečné evropské historii a i tak ho vnímali Mieroszewski, Giedroyc a všichni ti, kteří se ztotožnili se svobodnou vizí „Kultury“ a spoluutvářeli polskou východní politiku v letech 1989-2015.

Avšak již dva roky v Polsku vládnoucí strana Právo a Spravedlnost úmyslně podkopává tuto tradici. Dnes, kdy deklarovaným cílem vlád ve Varšavě je utopie, v souladu s kterou Poláci, „jen kdyby je někdo nechal na pokoji, stvořili by skutečnou alternativu obojího“, jak západu, tak i východu, československý rok 1968 může fungovat výhradně jako součást střeoevropského martyria.

Střeoevropské martyrium je zobrazením, shodně, s kterým Polsko, Maďarsko nebo Česko jsou od pradávna obětmi bezohledného západu a despotického východu, a jejich historickým posláním je obrana vlastní, křesťanské (to znamená skutečně evropské) identity před ateisty, vyznavači jiných náboženství a převlékači kabátů. Češi se nebránili se zbraní v ruce, proto místo socialismu s lidskou tváří dostali „stalinismus s lidskou tváří“⁵ (během normalizace). Jejich národním hrdinou se stal člověk, kterého lze ctít, ale ne následovat (Jan Palach). A nebránili se, když ztratili rytířské ctnosti a opravdovou víru.

V tomto kontextu stojí za to věnovat pozornost faktu, že Gustaw Herling-Grudziński, guru polské pravice v devadesátých letech minulého století, a ve stejnou dobu také ten z polských spisovatelů, který byl snad nejvíce pečlivým pozorovatelem českých záležitostí v období komunismu, píšící nesčetněkrát o Pražském Jaru na stránkách „Kultury“ obzvláště hodně pozornosti věnoval otázce invaze, soudil, že za ni patří odpovědnost vedení... československému. Herling byl přesvědčený, že Dubček vyprovokoval Brežněva a vyskakoval si před ním svými deklaracemi, že nepoužije přesilu sovětské armády. Mínění polského spisovatele bylo, že českoslovenští vůdci mohli zabránit sovětské invazi, kdyby se odvážili „důkladně očistit štít strany, vlády i armády od prosovětských prvků, jak to

udělali v Jugoslávii v roce 1948; a potom, v kritické chvíli konfliktu, vyhlásit všeobecnou mobilizaci“⁶.

Herling ale nevysvětlil, jak by to měli udělat, aniž by vyprovokovali invazi. Zejména někteří ruští historikové, např. Nikita Pietrow se přiklání k názoru, že vstup armád na území Československa byl prioritou sovětského vedení bez ohledu na Dubčekovu politiku, a byl záměrně interpretován jako iniciovaný jeho reformami a že má za cíl „vyrvat Československo ze socialistického bloku“, když to umožnilo realizaci tohoto záměru.

Všechny tyto záležitosti nejsou v Polsku známé nikomu dalšímu, než hrstce specialistů. Díla Zdeňka Mlynáře a Milana Šimečka, když byla vydána neoficiálně v osmdesátých letech minulého století, se nedočkala obnoveného oficiálního vydání po roce 1989 (což výstižně to svědčí o nedostatku zájmu ze strany polských vydavatelů). Místo toho se čtenáři mohli seznámit se vzpomínkami Alexandra Dubčeka (Naděje umírá poslední, Varšava 1995), a také s poctivým popisem „československých událostí“ v knihách „Československo“ autora Jerzeho Tomaszewského (Varšava 1997) a „Pražské Jaro 1968“ Andrzeje Krawczyka (Varšava 1998). Relativně nedávno vyšly sborníky dvou mezinárodních skupin expertů, *Kolem Pražského Jara*, v redakci Łukasza Kamińskiego (Varšava 2004) a *Invaze do Československa 1968. Ruská perspektiva*, v redakci Josefa Pazderki (Varšava 2015). První z těchto knih popisuje, mimo jiné, roli jakou v přípravách na invazi hrál Władysław Gomułka a vedení PZPR (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza – Polská sjednocená dělnická strana, pozn. překl.), druhá osvětluje proces rozhodování v Kremlu. Bohužel, Poláci nevědí prakticky nic o Gustavu Husákovi, který na přelomu let 68/69 uznal, že „Přítomnost sovětských jednotek na československém území není nejen na překážku, nýbrž naopak umožní vnitřní uvolnění, liberalizaci, odstranění příčin stagnace“⁷. Škoda o to větší, že tento způsob myšlení se vepisuje do zvláštní východoevropské tradice, které jsme svědky.

⁵ Jerzy Tomaszewski, *Czechosłowacja*, Warszawa 1997, s. 231

⁶ G. Herling-Grudziński, *Dziennik pisany nocą 1971-1972*, Warszawa 1990, s. 10.

⁷ A. J. Liehm, *O zachování říše*, w: tegoż, *Názory tak řečeného Dalimila*, Praha 2014, s. 66.

Aleksander Kaczorowski je autorem biografie Václava Havla a Bohumila Hrabala, překladatelem české literatury a šéfredaktorem čtvrtletníku Aspen Review Central Europe.